

Lietuvos mokslo tarybos išorinio vertinimo ataskaitos išvados ir rekomendacijos

Išvados

Lietuvos mokslinių tyrimų sistema pastaraisiais metais patyrė dideles permainas, nes šalis siekia įgyvendinti ambicingus tikslus mokslinių tyrimų, inovacijų ir studijų srityse bei padidinti Lietuvos mokslinių tyrimų bazės tarptautinį konkurencingumą. Svarbus žingsnis modernizuojant Lietuvos nacionalinę mokslinių tyrimų finansavimo sistemą buvo žengtas 2008 m., kai Lietuvos mokslo taryba (toliau – Taryba) tapo svarbiausia fundamentinius tyrimus ir tyrėjų mobilumą finansuojančia institucija, pradėjusia taikyti tokias rezultatais grindžiamas finansavimo schemas, kurios taikomos ir kitur užsienyje. Praėjus penkeriems metams, pravartu peržvelgti ir įvertinti Tarybos veiklą.

Vertinimo komitetui (toliau – Komitetas) itin didelį įspūdį padarė tai, kad Taryba pasiekė nacionalinės finansavimo sistemos pokyčių ir kvalifikuotai ją modernizavo neprarasdama akademinės bendruomenės ir suinteresuotų institucijų palaikymo bei paramos. Įgyvendinant sudėtingus ir sunkiai prognozuojamus įvairialypės bei jautrios mokslo ir studijų sistemos pokyčius, išlaikyti palaikymą gali būti nelengva. Esame sužavėti bendravimo su Tarybos nariais bei administracijos atstovais, kurie akivaizdžiai siekia, kad Tarybos veikla ir mokslinių tyrimų finansavimas būtų grindžiami geriausiomis tarptautinėmis patirtimis bei praktikomis, o aukštos kokybės fundamentiniai tyrimai būtų laikomi neabejotina vertybe.

Komitetas mano, kad Taryba, **finansuodama fundamentinius tyrimus**, dirba pakankamai gerai. Komiteto nariai įsitikino, kad tvirtai laikomasi sąžiningumo ir tikslingumo principų. Tai patvirtino ir pokalbiai su ne Taryboje dirbančiais asmenimis. Vertinti didėjančią mokslinių tyrimų sistemos konkurencingumą bei tarptautinių mokslinių publikacijų statistiką – akivaizdžiausią pokyčių rodiklį – yra per anksti, tačiau neabejojama, kad netrukus galima tikėtis laukiamų rezultatų. Taryba turėtų aiškiai nurodyti, kad projektus laimėję mokslininkai publikacijas turėtų skelbti recenzuojamuose leidiniuose; tai turėtų būti vienas iš rodiklių, kuris padėtų Tarybai įsivertinti savo veiklą. Taryba taip pat turėtų išplėsti savo ekspertų bazę, į ją įtraukdama daugiau tarptautinių ekspertų. Daugelis apklaustųjų atkreipė Komiteto dėmesį į pernelyg smulkmenišką mokslo projektų biudžetų administravimą. Taigi Taryba turi užtikrinti, kad projektų administravimas derėtų su moksliniais tyrimams įprastu lankstumu ir taip būtų išvengta galimų trukdžių konkurencingumui bei įtampos santykiuose tarp Tarybos ir mokslininkų. Rekomenduotina, kad administravimo lygis sumažėtų iki tokio, kuris laikomas priimtiniu pirmaujančiose pasaulinio masto mokslinius tyrimus finansuojančiose agentūrose.

Mokslinius tyrimus finansuojančios Europos institucijos vis daugiau dėmesio skiria inovacijoms ir mokslinių tyrimų poveikiui. Šiems aspektams pakankamai didelis dėmesys skiriamas ir tarptautinėje erdvėje. Tai svarbu, jei tikimasi, kad nacionalinė investicijų į mokslinius tyrimus sistema duotų ekonominės ir kitokios naudos, taip pat tikintis, kad mokslininkai konkuruos dėl tarptautinio finansavimo. Nors Lietuvos Ūkio bei Švietimo ir mokslo ministerijos į inovacijas sukoncentravo reikiamą dėmesį, Komitetas mano, kad Taryba šiame procese dalyvauja nepakankamai aktyviai. Komiteto nuomone, šalies taikomųjų tyrimų sėkmės perspektyvos labai susilpnėtų, jei siekiant inovacijų nebūtų

pasinaudota Tarybos sukaupta didele ekspertine patirtimi. Siekiant inovacijų, prisireiks naujų bendradarbiavimo tarp institucijų formų, naujų programų ir atviros visų šiame procese dalyvaujančiųjų mąstysenos. Vienas iš galimų Tarybos vaidmenų bei siekių – aukštos kokybės fundamentinių tyrimų idėjos puoselėjimas, nes tai – vertybė, be kurios neliktų pamatų, ant kurių galima sėkmingai statyti taikomųjų tyrimų infrastruktūrą. Taryba taip pat galėtų imtis planuoti schemas, kurios leistų susieti produktyvias fundamentinių mokslinių tyrimų bazes su plataus užmojo inovacijų sistemos poreikiais.

Komitetas mano, kad Taryba turėtų pagalvoti, kaip ji galėtų geriausiai įgyvendinti savo – **patarėjo politikos klausimais** – vaidmenį ir sustiprinti strategines galimybes. Taryba galėtų tapti organizacija, kurios įtaka Lietuvos mokslo politikai labiau remtųsi ne galia, bet autoritetu. Kadangi Taryba, viena vertus, palaiko santykius su Švietimo ir mokslo ministerija bei Lietuvos Respublikos Seimu, kita vertus, su šalies bei tarptautine mokslo bendruomene, ji nacionalinę mokslo sistemą galėtų labiau veikti strateginiame lygmenyje. Būdus, kaip to pasiekti, Taryba, turėtų atrasti bendradarbiaudama su Švietimo ir mokslo ministerija bei Lietuvos Respublikos Seimu.

Taryba taiko tiek mokslininkų inicijuotų, tiek ir teminių tyrimų finansavimo schemas. Komitetui pasirodė, kad nesama visos gausios finansavimo schemas apimančios skėtinės strategijos; panašu, jog kurti strategijos nesiimta dėl to, kad prioritetas teiktas daugybei skelbiamų kvietimų administruoti bei organizaciniams ir biurokratiniais procesams suvaldyti. Minėtoji strategija yra reikalinga siekiant veiksmingai ir koordinuotai su kitomis institucijomis planuoti Tarybos veiklų tikslus bei mastą. Būtų naudinga turėti strategiją, kuri numatytų rezultatus, pagal kuriuos būtų vertinamas Tarybos programų rezultatyvumas, o tai leistų stebėseną bei vertinimą vykdyti sistemishiau nei iki šiol.

Akivaizdu, kad, atsižvelgiant į esamą padėtį, naujų partnerysčių ar schemų įgyvenimas būtų didelis iššūkis, nes tam reikėtų tiek finansinių, tiek darbuotojų išteklių. Tarybai ir kitoms suinteresuotoms šalims greitai ir gausūs pokyčiai gali būti nepriimtini, tačiau būtina nutarti, kurie iš siūlomų pokyčių laikytini svarbiausiais. Kai kurių Tarybos programų sėkmės rodikliai yra didesni nei įprasta tarptautiniu mastu ir, kaip buvo pastebėta, tam tikrais atvejais tai gali riboti sistemos konkurencingumą. Dalis lėšų šaltinių galėtų būti nukreipta remti naujas veiklas, tačiau būsimi lėšų perskirstymai neturėtų būti pernelyg drastiški, kad nedestabilizuotų visos sistemos.

Komiteto nariai norėtų pareikšti savo dėkingumą visiems asmenimis, su kuriais bendravo šio vertinimo metu, o ypač Tarybos vadovybei bei administracijai už didelį profesionalumą bei greitą reakciją.

Rekomendacijos

Remiantis vertinimo santrauka, žemiau pateikiamos Komiteto rekomendacijos. Komitetas atkreipia dėmesį, kad apie Tarybą ir jos pasiekimus susidarė labai gerą nuomonę ir mano, kad Taryba yra labai svarbi Lietuvos mokslo ir studijų sistemos dalis. Rekomendacijos pateikiamos siekiant stiprinti Tarybą ir jos gebėjimus, kurie padėtų kurti pridedamąją nacionalinės mokslo sistemos vertę.

Dauguma rekomendacijų skirtos tam, kad tiek Tarybos viduje, tiek už jos sustiprėtų dėmesys Tarybos strateginiam vaidmeniui. Konkrečiai turimas galvoje Tarybos vaidmuo inovacijų politikos ir tarptautiškumo skatinimo (įskaitant Europos Sąjungos finansavimą) srityse, nes pastarosios yra ypač opios šalies mokslinių tyrimų ir aukštojo mokslo sistemai.

Tarybos valdymas ir vadyba

- Taryba, bendradarbiaudama su Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos Respublikos Seimu bei šalies ir tarptautine mokslininkų bendruomene, turi rasti būdų tapti aktyvesne patarėja mokslo politikos klausimais ir labiau prisidėti prie nacionalinės mokslo sistemos strategijos.
- Taryba turėtų formaliau ir nuolatos bendradarbiauti su kitomis Lietuvos institucijomis, veikiančiomis nacionaliniame mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros lauke.

- Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva siekia gerokai padidinti verslo indėlį į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą, Taryba, Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra (toliau – MITA), Švietimo ir mokslo ministerija bei Ūkio ministerija turėtų aiškiai apibrėžti savo vaidmenis ir tampriau bendradarbiauti. Taryboje formaliai turėtų būti atstovaujama ir pramonės bei ekonominiams interesams.
- Taryba turėtų lanksčiau žvelgti į mokslo projektų bei dotacijų valdymą, perduodama likusią įprastinę valdymo priežiūrą Tarybos Mokslo fondo personalui; tokiu būdu Tarybos komitetai galėtų daugiau laiko skirti strateginėms kompetencijoms stiprinti.
- Taryba turėtų plėtoti ir viešinti savo akademinės etikos gaires (įskaitant nuostatas dėl interesų konfliktų), tikslingai bendradarbiaudama su išrinktu Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriumi.

Tarybos finansavimo schemų strategija

- Taryba ir tyrėjų bendruomenė turėtų susitarti dėl sisteminio požiūrio į nacionalinius mokslinių tyrimų tikslus ir atitinkamai subalansuotą finansavimo programų plėtrą. Sprendimai dėl tikslų ir plėtros turėtų būti aiškesni, pagrįsti, juos priimant turėtų dalyvauti įvairios suinteresuotos šalys. Turėtų būti nuolat stebima ir vertinama, ar finansavimui skiriamos lėšos atitinka nustatytus tikslus.
- Taryba turėtų iš esmės apsvarstyti du finansavimo aspektus: paramą karjerą pradedantiems mokslininkams ir tarptautinį mokslo darbuotojų mobilumą. Šie aspektai, jei įmanoma, turėtų būti įtraukti į kitas finansavimo schemas, nes tai padėtų išvengti tolesnio kvietimų skaičiaus ir mažų dotacijų didėjimo.
- Taryba turėtų svarstyti galimybę mažinti programų ir kvietimų skaičių ir skatinti didesnes dotacijas, kurios, tikėtina, didintų tyrimų kokybę, tokių tyrimų rezultatai būtų reikšmingesni, didėtų tyrėjų tarptautinis konkurencingumas. Neatmetama naujų programų, ypač tokių, kurios būtų skirtos inovacijoms, galimybė, tačiau to turėtų būti imamasi tik įvertinus jų mastą ir veiksmingumą.
- Siekdama užtikrinti, kad moksliniai tyrimai būtų labiau integruoti į kuo platesnę žinių ir inovacijų sistemą, Taryba turėtų geriau panaudoti jau turimą finansavimo priemonę – nacionalines mokslo programas: (I) socialinių ir humanitarinių mokslų sričių programos turėtų prisidėti prie Lietuvos socialinės–kultūrinės ir ekonominės plėtros Europos bei pasaulio kontekste; (II) tikslųjų mokslų, inžinerijos ir medicinos srityse reikėtų kurti programas, kurios susietų mokslinius tyrimus su slėnių plėtra ir sumania specializacija.
- Taryba turėtų apsvarstyti, kaip turimas finansavimo priemonės reikėtų geriau pasitelkti taikomiesiems moksliniams tyrimams finansuoti, drauge išlaikant iki šiol Tarybos skirtą dėmesį aukštos kokybės fundamentiniams tyrimams. Siekiant didesnio nuoseklumo ir vengiant netikslingo programų daugėjimo, ši problema turėtų būti sprendžiama bendradarbiaujant su MITA.
- Taryba turėtų apsvarstyti šias siūlomas priemones:
 - Papildomą tyrėjų grupėje dirbančių mokslininkų ir doktorantų, glaudžiai susijusių su pramone (įskaitant industrinę doktorantūrą), finansavimą;
 - Pramonėje dirbančių mokslininkų kūrybinių atostogų (Lietuvoje arba užsienyje) finansavimą arba pramonėje dirbančių mokslininkų skatinimą dirbti Lietuvos mokslininkų grupėse;
 - Pradėti tyrimų finansavimo priemones, kur projektai būtų vertinami tiek pagal fundamentinių tyrimų kriterijus, tiek ir pagal poveikį nacionaliniams inovacijų tikslams pasiekti; galimai taikyti reikalavimą, kad tokias priemones papildomai finansuotų pramonė.

Tarybos programų mokslinė kokybė ir poveikis

- Taryba turėtų apsvarstyti galimybę pakeisti ekspertinio vertinimo procesą taip, kad didesnius neteminių kvietimų projektus vertintų ir nuotoliniai tarptautiniai vertintojai, kurie vėliau nedalyvautų projektus reitinguosiančiose ekspertų grupėse.
- Taryba turėtų užtikrinti, kad mokslo projektų paraiškos būtų teikiamos anglų kalba (projektai, kai to reikalauja įstatymai, būtų teikiami ir lietuvių klaba), ir kad tarp tokių paraiškų vertintojų būtų daugiau tarptautinių ekspertų (įskaitant lietuvius, gyvenančius užsienyje).
- Taryba turėtų suvienodinti visų programų interesų konflikto vengimo schemas. Taisyklės turėtų būti išsamiai aprašytos viename dokumente, kuris būtų prieinamas Tarybos interneto svetainėje.

- Taryba turėtų apsvarstyti galimybę parengti tvarkas, pagal kurias būtų galima tinkamai įvertinti įvairių tarpdiscipliniškumo apraiškų turinčias mokslinių tyrimų paraiškas.
- Taryba turėtų prižiūrėti, kad visose publikacijose, kurios parengtos Tarybos finansuotų mokslinių tyrimų pagrindu, tai būtų nurodyta. Taip būtų galima sistemiškai kaupti ir vertinti finansavimo rezultatus.
- Taryba turėtų apsvarstyti galimybę papildomai finansuoti (arba kitaip skatinti) tyrimų projektų vykdytojus už publikacijas aušto lygio recenzuojamuose tarptautiniuose žurnaluose.
- Taryba turėtų atlikti atskirą analizę ir išnagrinėti, kodėl šiuo metu biologijos mokslų srities projektai palyginti mažai publikuoja savo rezultatus.
- Taryba turėtų iš esmės apsvarstyti mokslinių tyrimų rezultatų poveikio klausimą: Taryba ir pareiškėjai turėtų sukurti pagrįstus Tarybos finansuojamų mokslinių tyrimų numatomo poveikio apibrėžimus.
- Tam, kad tyrimų numatomo poveikio bei laukiamų rezultatų formuluotės būtų pagrįstos, Taryba turėtų parengti strateginį dokumentą, kuriame būtų apibrėžti jos finansavimo prioritetai ir išmatuojami tikslai. Šis dokumentas turėtų būti bendros vertinimo sistemos, skirtos reguliariai vertinti remiamų programų ir individualių projektų sėkmę ar poveikį, dalis. Taryba taip pat turėtų apsvarstyti galimybes panaudoti įvairias metodikas realiam poveikiui įvertinti.
- Vertinimui reikalingų duomenų rinkimas turėtų būti standartizuotas ir racionaliau suplanuotas, pvz., verta naudoti kasmet elektroninėje sistemoje pateikiamus duomenis apie finansuotus tyrėjus. Poveikio analizei atlikti reikia kaupti duomenis ir apie nelaimėjusius pareiškėjus.

Tarybos tarptautiškumas

- Taryba turėtų parengti vidutinės trukmės ar ilgalaikę strategiją (įskaitant kalendorinį planą, tikslus, rodiklius ir vertinimo mechanizmus), skirtą Lietuvos mokslo tarptautiškumui skatinti bei užtikrinti, kad valstybės biudžeto (įskaitant ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų) lėšos būtų skiriamos tarptautiškumo veikloms.
- Lietuvos Respublikos Seimas ir atsakingos ministerijos turėtų aktyviau siekti mažinti teisinių ir politinių kliūčių, trukdančių atvykstančių ir išvykstančių mokslininkų mobilumui, ir švelninti biurokratinius reikalavimus. Taryba turėtų apsvarstyti galimybę įvesti ir tam tikro lygio tarptautiškumo reikalavimą, kuris taptų kriterijumi vertinant prašymus įgyti doktorantūros teisę bei vertinant vykdomas doktorantūras.
- Taryba turėtų peržiūrėti savo finansavimo schemas, kad paspartėtų tarptautinis mokslininkų mobilumas.
- Atsižvelgiant į programos Horizontas 2020 teikiamas galimybes ir į tai, kaip tikslingai kitos šalys siekia laimėti šios programos finansavimą, Taryba turėtų apsvarstyti galimybę imtis specialių priemonių, kurios užtikrintų sėkmingesnę Lietuvos mokslininkų konkurenciją dėl Europos skiriamų lėšų.
- Taryba galėtų apsvarstyti tokias priemones:
 - Finansuoti doktorantų ir podoktorantūros stažuotojų tyrimus užsienyje;
 - Įvairiai remti talentingų užsienio mokslininkų pritraukimą į Lietuvą suteikiant jiems galimybę teikti paraiškas finansavimui laimėti;
 - Finansuoti paraiškas, kurias Europos mokslo taryba ar Europos Komisija yra įvertinusios „puikiai“;
 - Stiprinti tyrėjų bei institucijų gebėjimus laimėti Europos dotacijas samdant tarptautinės patirties turinčius europinių projektų administratorius ir įdarbinant juos Taryboje arba mokslo institucijose.

